

felfázt stb.), hangszimbolikával (kancsal Anca – ranca), enjambement-nal, szóelválasztásos enjambement-nal fűszerezett rímmegoldások stb. De van itt selypes, pösze (Mesterházi Mónika, Lator László), „rég magyar” (Lackfi János), nyelvjárásban írt (Kozma István) limerik, olyan összetartozó versek, amelyekben költők felelnek egymásnak (Schein Gábor és Mesterházi Mónika, Orbán Ottó *Mikrocámpje* és Várady Szabolcs *Visszacámpje*), olyan, amely csak nagyon közeli barátról, ismerősről írható meg, kétszerzős (Peer Krisztián & Térey János), morbid, nonszensz változat, sírfelirat, Edward Leart idéző magyar badar stb.

A versgyűjteményt ez a sok irányba vezető kísérletező kedv, a nyelvi-poétikai leleményesség és bravúr teszi az utóbbi évek egyik legkülönösebb és legdehűsebb olvasmányává. A limerik megmérettetett a magyar irodalomban, s nem találtatott könnyűnek, hiszen szerzői között ott a mai magyar líra önfeledt játékban, humorban és nonszenszben is otthonos „nehézéke”.

HARKAI VASS Éva

MÉGSEM POROLVASÓKÖNYV

Bori Imre: *Ember, táj, történelem*. Délvidéki olvasókönyv. Forum Könyvkiadó, Újvidék–Agapé, Szeged, 2001

Bori Imre *Ember, táj, történelem* című könyve „olvasókönyv” ezért olvasóként, „diákként” illik szólni róla, hiszen a didaktikus beszédmód egyértelműen megnyilvánul. Manapság divat is olvasókönyvet összeállítani. A *Krasznahorkai olvasókönyv* például a magyar és a német (kritikai) recepciót tartalmazza, Bori Imre kötete viszont a hagyományos értelemben olvasásra szánt sokműfajú, tematikai vonatkozásban ugyancsak a végérvényes rögzítésnek ellenálló szövegek gyűjteménye, sőt traktátus, amelyből a didaktikai apparátus sem hiányzik, hiszen a szövegeket „ki kicsoda?” magyarázatok, kommentárok követik, és a lehetséges rend, a szövegrészletek tudatos kiválasztásának szempontja előtérbe kerül. Ilyen összefüggésben beleillik az *iskolai irodalom* kategóriájába, amelybe az olvasókönyv, egyéb tankönyvek, kommentárok, sőt tágabb értelemben a szótárak is beletartoznak. Az olvasó a szerzők enciklopédiaálmáról gondolkodhat (Karinthy, Vinaver, Danilo Kiš, Baudelaire . . .), ugyanis egy régióhoz kötődő művelődéstörténet áll itt össze, ráadásul ez a délvidéki régió *kisvilágokra* tagolódik, nyitottsága, átjárhatósága pedig Közép-Európára tereli az olvasó figyelmét, és felfigyel például a Duna-szövegekre, Hans Derschswam, Vratiszláv báró, Széchenyi írásaira vagy az al-dunai székelyek sorsára. A könyv

néhány szegmense tehát az egyre kiterjedtebb Közép-Európa-kutatás aspektusából (is) jelentős.

Nyolc fejezet ad képet a „mozgó” régió magyarságának jelenlétéről, nyitottság és zártság, folytonosság és megszakítottság relációjáról, a táj- és történelemtudat eltéréseiről.

Az átfogó olvasókönyv – ez az Előszóból is kiderül – Szenteleky Kornél *A vers a Vajdaságban* (1928) című tanulmányával dialogizál, amely Taine elmélete kapcsán a módszer alkalmazásának indokoltására hivatkozik, és a vajdasági környezet hagyománytalanságát, materiális jólétét az erdélyi gazdag szellemi tradícióval szembesíti, illetve a holland helyzethez hasonlítja. „Itt a Vajdaságban nincs múlt, történelem és tradíció, mely a költők lelkületét befolyásolná, irányítaná, mint például Erdélyben – írja Szenteleky. – Irányítás, tradíciók nélkül indulnak el a költők, egyedül, jelenben élnek, ezért könnyen és messze röpülnek, hiszen semmi sem húzza őket a múlthoz és a földhöz. Sorsuk a múlt- és tradícióhiány – nagyon hasonlít az orosz futuristák sorsára.”

A régió és a kisvilágok határvonalait a földrajztudósok nézőpontja határozza meg, ezért jelentős a kötet első fejezetében a földrajzi konstrukciók megjelenése, gróf Teleki Pál és Prinz Gyula nézőpontja, majd a Delibláti-homokpuszta kérdése. Teleki Pál első szövegrészlete az alaphangot, a *konvencionális* nézőpontot adja meg, majd az ezt követő sokféle nézőpont egymást termékenyítő dialógusa jön létre; a táj- és történelemolvasás módozatai eltérőek, a kulturális beidegződések átértékelődnek.

Teleki Pál első (*Bácska*) szövege a „legegyhangúbb” tájnak minősíti az Alföld déli felét, majd a sakkttáblaszerúséget, a mezőgazdasági gyarmatországok levegőjét emeli ki. A hatodik fejezetben viszont Kosztolányi Dezső *Az alföldi por* című írása a porhoz hozzáírandó regényt sürgeti, ennek a pornak Szegeden csak az ikertestvére található (noha Temesi Ferenc révén 1986–87-ben „ott” megszületett egy „ironikus” Por-regény, amely most új, javított és bővített kiadást ért meg!). Az itteni por Kosztolányi szerint egy nagyon specifikus „alföldi keverék”. Az olvasói térbe azóta egy hasonló Szenteleky-írás is belopózott, *A vajdasági irodalom* című (1930), amely kísértetiesen hasonló nézőpontból (és az eredetiség elvét félredobva) a *porének* vagy *pordráma* témáját szeretné felvázolni a „langyos, vastag bácskai pordunnák” terében.

Ilyen előzmények után újra és újra meg kell szólalnia a délvédeli szerzőnek, közzé kell tennie a már ismert és a felkutatható szövegeket, hogy ellenálljon a *porolvasókönyvnek*, a *porantológiának*, illetve hogy bizonyítsa az önismeret jelenvalóságát.

Ennek az olvasókönyvnek a középkori rész a legszínesebb fejezete, szinte „új legendát” teremt a sokféle érték, a sokféle nézőpont. Anonymus gestarészlete (*Salán futása*) például Titelhez, a Gellért-legenda Oroszlámoshoz,

Gertrudis megölése Tőrefi Péterhez (Érdújhelyi Menyhért) kapcsolható, az aracsi sírkő építészeti vonatkozású értékeit Dercsényi Dezső méltatta, a kamonci bibliafordítókat (Tamást és Bálintot) a husziták üldözésének szituációjában látta a szövegválogató.

A török idők tudáskészletéből a Fekete Emberről szóló szöveg emelkedik ki (*Jovan cár, a Fekete Ember tündöklése és halála*, Szerémi György tollából), nyelvtörténeti szempontból jelentős a *Martonosi panaszlevél* 1641-ből (Rajslilóna az értelmezést, a helyesírási, nyelvjárási tudnivalókat és a szómagyarázatot is közzétette. *Múltbéli tájak üzenete*, 2001), a történész-nézőpont pedig több szövegrészletben érvényesül.

A szabadságharc kora a magánszólamokat, a belső mozgástereket, a „mikrotörténelmi” nézőpontokat hozza felszínre, és ez már átvezet az újabb korokhoz, a „lakonikusabb” válogatáshoz, ahol az irodalmi és néprajzi aspektus dominál, sőt *A háború után* című zárófejezetben például a lírai szövegek szerepe egyre kimagaslóbb (Fehér Ferenc, Jung Károly, Brasnyó István, Herceg János).

A motívumok „forgása” a szerzői tudatosságról tanúskodik, hiszen Jung Károly *Barbaricum* című szonettje („a barbár áll lesben”) az első szövegekkel (*Rómaiak, görögök, hunok, avarok, magyarok*) dialogizál, Silling István „büszke város”-ról alkotott képe a Zombor-szövegekhez, a Németh István-féle temerini „fehér ház” viszont az itteni ember örök otthonkeresésének narratíváihoz kötődik.

Az olvasó természetesen válogathat is, és örömmel figyel fel a nagy írók „honi” kapcsolataira. Vörösmarty Mihály például a Kray családdal ismerkedhetett meg (*Emléksorok B. Wenckheim Máriának*, 1841), talán Széchenyi közvetítésével (felismerhető, hogy amikor Garay János verset írt *B. Kray-Wenckheim Mária emlékkönyvébe* 1847-ben, ugyancsak a jó anyát, a gyermekeit nemzettudatra nevelő anyát dicsérte). A Móricz Zsigmond- és Herceg János-szövegek kiválasztása szintén a szerzői nézőpont tekintetében érdemel említést. A Trianonnal foglalkozó zentai vonatkozású írás (*Trianonról Zentán*) a legfontosabb történelmi törésszituációról ad hiteles jelentést.

Az olvasókönyv mindig zárt és nyitott egyszerre, állandóan bővíthető, az olvasó pedig szabadon tallózhat, keresgélhet, kitekinthet, a részletek felkeltik kíváncsiságát, és a szöveg egésze felé terelhetik, a szakembert kutatásra készíthetik. A régió szövegközisége, a járás-kelés egy nagyobb, tágabb világba vezet(het), ezt a „világot” – éppen a nevelés kapcsán – Montaigne tükörként értelmezte, amelybe bele kell néznünk, hogy megfelelő távlatból ismerjük meg magunkat. A távlat itt a hagyományt hagyományként tudatosítja. Hagyomány és nyelviség összefüggésével, valamint a nyitottság lehetőségeivel manapság

az irodalomelmélet (is) sokat foglalkozott. Az olvasókönyvben a szövegek összjátéka a (helyi) hagyományértés szempontjából válik jelentőssé.

HÓZSA Éva

A május 8-án Szabadkán megtartott könyvbemutató szerkesztett változata.

MEGKÉSETT ÖNTUDATTAL

Polyvás József: *77 nap Újvidéken*. Családi Kör, Újvidék, 2001

Három évvel a megragadott eseményeket, vagyis az 1999-es NATO-légicsapásokat, és a közbeeső hatalomváltást követően, Polyvás József háborús naplója a megkésettség, az időszerűtlenség érzetét kelti olvasójában, különösen, ha az elmúlt időszakban napvilágot látott tetemes számú, hasonló tematikájú napló is olvasmányai között szerepelt. E művek hatása és értéke az aktuális eseményektől való távolság és az egyedi beszédmódok arányával mérhető. Polyvás József naplója azonban nem irodalmi jellegű: a ténszerűségek, amelyekből építkeznek, a rálátás távlatának növekedésével (a távolság arányával) egyre ismertebbé váltak. Nem menthető fel a megkésettség vádja alól akkor sem, ha tudjuk, könyve már olyan elemzéseket és értékeléseket is tartalmaz, amelyek a korábban megjelent művekből kényszerűségből kimaradtak, hiszen az akkori társadalmi légkörben lehetetlen volt róluk nyíltan, szabadon, kockázat nélkül beszélni. S bár ezek az 1999 és 2000 folyamán könyv alakban (pl. Major Nándor, Tóth Lívia művei), illetve folyóiratok, irodalmi mellékletek hasábjain napvilágot látott naplójegyzetek (Bordás Győző, Harmath Károly, Harkai Vass Éva és mások írásai) nem mindig nevezik néven a dolgokat, hangvételük, megformáltságuk mikéntje eligazít: hiányaik (hiátusaik) olykor többet árulnak el az ábrázolt világ mibenlétéről és a naplóíró látásmódjáról, mint Polyvás három évvel későbbi nyílt beszéde. Egyébként is úgy vélem, a *77 nap Újvidéken* „leleplező” jelentőségét szerzője túlértékelte. Nem hiszem, hogy rejtegetni volt szükséges évekig, s azt sem, hogy Polyvás könyvére kellett volna várnunk, hogy felismerjük, ki és mi okozta a körülöttünk, körünkben és velünk történt tragédiát. Ráadásul ezek a részletek többször kirívóan viselik magukon az utólagos bejegyzés nyomait, s ez így most nem egyéb, mint „döglöttoroszlán-rugdosás”.

Az elmondottakat követően meglepőnek tűnhet Polyvás József naplóját érdekesítő és izgalmas olvasmányként jellemezni. Pedig kétségkívül felkelti olvasói érdeklődésünket és kiváltja befogadói közreműködésünket is, csak épp nem az írói szándéknak megfelelő, a történeteket dokumentáló-elemző, hanem önléletrajzi, vallomások rétege. A *77 nap újvidéki* eseményeit az elmúlt időszakban – némi túlzással állíthatjuk – „77 változatban” és legtöbbször Polyvás